

Amikor általában az irodalomról szól, merész fordulattal visszakanyarodik első és legkedvesebb témájához, amely fogva tartja, és amelytől — úgy látszik — nem is akar szabadulni, mert bármely műfajhoz is nyúl, legfőbb ihletőjétől szakadna el.

„Az irodalom főmotívuma, legfőbb témája és célja az ember. Az irodalom humanizálás, és ez azt jelenti, és az a feladata, hogy azt kikutassa a legragyogóbb oldalaitól kezdve a legötétebb mélységeiig. Ezért jelentkezik a tévedések az irodalmi alkotások körül. Az irodalmi mű nem az a kép, amilyent mi szeretnénk, hanem az író mély belső megérzései, amelyekkel izgalomba akarja hozni a lelket, hogy ezáltal kételyek, kérdések elé állítsa, gondolkodásra kényszerítse, fölébressze benne az öntudatot és a lelkiismeretet, hogy felzaklassa és ebben a zaklatottságában szakadatlanul humanizálja. Az író nem a nyugalomért, nem az idillekért, nem a megszépítésért alkot. Számára a szépség a nyugalatlan lélek, aki örökké »az ember fölfedezésére« törekszik. És akkor nem

is történhetik másképp, minthogy ennek a célnak az érdekében veszítsen, kutasson és meglelje a maga soha ki nem alvó mementóját. A félreértések az író és az irodalom meg nem értésében rejlenek, s ezek jelen vannak, s továbbra is jelen lesznek. És ezzel egyidejűleg érintettük az alkotó munka folyamatát, s úgyszintén a társadalmi folyamatokat. Az alkotói szabadság és a szellemi látókör tekintetében kölcsönösségük nyilvánvaló.”

A zajló életről szólva így szövi tovább gondolatait:

„Voltaképpen a nyugtalanság az élet erjesztője. És hiszem, hogy nyugodt ember egyáltalán nincs, és az a látszólag nyugodt polgár ezt vagy azt a poklot hordja magában. A nyugalommal való megelégedettség egyet jelentene a halállal való megelégedettséggel.”

Ezért mindig és mindenütt az életigenlő, küzdő, vergődő, végig kitartó embert követve kimondja a maga jelszavát:

„Amilyen nagy a magasság az égit, olyan nagy a mélység az emberig.”

LÉVAY ENDRE

KÖLTŐ A TÖRTÉNELEMBEN

BENJÁMIN LÁSZLÓ: *Sziklarajzok*.
Magvető, Budapest 1975.

Benjámín költészete együtt lélegzik a történelemmel, „szinkronban van” a nemzeti lét folyamatával és eseményeivel. Kritikusai nem mindig egyöntetűen ítélték meg verseit, abban azonban valamennyien egyetértettek, hogy Benjámín a közéleti költők sorába tartozik. Nos, ennek a közéletiségnek legfőbb tartalma éppen az imént említett „szinkronia”. Vagyis az, hogy Benjámín különlegesen éber érzékkel figyeli a közösség sorsát,

erkölcsi állapotának, önbizalmának, életkedvének változásait. Költői útja valójában ennek a figyelemnek a belső mozgását, a lélek közéleti rezonanciáinak ütemét követi. Fiatalként, a háború előtt a munkásosztály gondjairól beszélt, a háborúba hulló Magyarország tragikus helyzetét öntötte szavakba. A korszak kilátástalansága és embertelensége éppúgy megismerhető ezekből a verseiből, mint a „jobbak” reménye, küzdelemre elszánt a-

karata. Az *Óda a fiatal költőkhöz*, az *Egy nemzedék* és a *Szegedi út* költői lelkiállapottá hangszereli át az ország ijesztő helyzetét. A felszabadulás után Benjámín költészete is a visszatekintés, a számvetés és a felelősség szólamainak ad hangot. Gyászol és sirat, egyszersmind az önbírálatot sürgeti. Illyés Gyula és Déry Tibor társaságában egyike a nemzeti önismeretre törekvő közéleti irodalom közvetlen elődeinek. Ezt az irodalmat a hatvanas években láttuk kibontakozni, holott már a háború után is hallatta szavát. Többek között éppen Benjámín verseiben, így a *Három kétely kapujában* című költemény szenvedélyes önvádjaiban. Lassanként mégis behegedtek a sebek, szétfoszlottak a kételyek, s Benjámín azok közé állt, akik az országos emelkedés lázában készültek előremozdítani a közösség ügyét. A *Mindig másutt jobb*, az *Ars poetica*, a *Tűzzel-késsel* az építés lendületét élték át, a távlatok bűvöletében lelkesedtek, a végre és először illetékessé vált költő belső biztonságát tanúsították. Mint ahogy a későbbi versek a történelem ereszkedő ívének megfelelően fejezték ki a csalódást, a rossz közérzetet.

Az *Egyetlen élet* verseit „válságosnak” szokták mondani, holott le kellene már végre számolni Benjámín válságának felnagyításával, távlatvesztésének elméletével. A történelemmel „szinkronban élő” költő bizonyára nem maradhatott mentes a válságoktól, a belső sérülésektől akkor, ha maga a történelmi folyamat, a vállalt közönségi ügy került válságba. A közöny vagy éppen a cinizmus sohasem volt Benjámín kenyeré: a szocializmus ügyét ért szektás csapások idején alkátának és erkölcsének törvényei szerint kellett magát elkülönítenie a vezető hibáitól és bűneitől. A belső „válságnál” ma már fontosabbnak tesszük a tiltakozás, az a közéleti állásfoglalás, amelynek a „válság” pusztán kísérője volt. Benjámín, igaz, magányba szorult, kételyekkel és reménytelenséggel kellett küzdenie, de helyzete és lelkiállapota termékenynek bizonyult. A tiltakozás és a megrendülés éveiben formálta meg a szocialista költő, az elkötelezett művész korszerűbb magatartását és szemléletét. A *Se cinikus, se prédikátor*, a *Vérző*

zászlók alatt, a *Nyílt szó*, *födetlen arc* és más versei arról tanúskodnak, hogy újra tudta fogalmazni közéleti eszményeit, érvényesebb és tartósabb hivatást talált, s új és biztosabb kötések alakították ki a közösséggel és a szocializmus ügyével. Benjámín mindedig úgy kapcsolódott a történelemhez, hogy elmerült a változó időben, teljességgel átadta magát a közélet eszményeinek. Lelkesedését vagy csalódását a történelem mozgása reflexké alakította, nem tudta elhatárolni magát a változások gyakran túlságosan is kusza vargabetűitől. Most, újabb verseiben viszont — anélkül, hogy megszakította volna a történelem menetével kialakított közvetlen és termékeny kapcsolatát — a változó idő fölé került. Idegeivel a korhoz kapcsolódik, mégsem merül el hullámaiban. „A kor anyagából vagyok, de gyalázatából kinöttem” — vallja *Buga Jakab énekei* című versében. Vagyis az elkötelezettség és az emberi autonómia szintézisére törekszik, egy olyan magatartást sikerül kialakítania, amelyben éppúgy átélheti a közösség életét, éppúgy „szinkronban” maradhat a történelemmel, mint korábban, de amely megőrzi személyiségének épségét, belső autonómiáját is.

Az eszményeknek és a költői magatartásnak ez a fejlődése, a szintézis megalkotása arra utal, hogy Benjámín költészete az *összefoglalás* igényével közelít életünkhöz, elveinkhez, eszményeinkhez. Ez az összefoglaló igény lehetne költészetének második nagy eredménye, tulajdonsága. A költőként bejárta három évtized közéleti és morális viharaival sorra érintkezésbe került, így tudott az összefoglaló szerepére vállalkozni. Már a *Vérző zászlók alatt* az összegezés igényéről beszél:

*Vádolttnak és ügyésznek
és tanúnak álltam én
a perben, hol az ítélet
joga nem az enyém*

— írja. Csakhogy, aki egyszerre lesz tanú, ügyész és vádlott, az össze is foglalja a kor drámáját, ítéletet is mond vívódásai, kisiklásai és eredményei fölött. Benjámín tehát az összegező ítélkező szerepében tudja mér-

legre helyezni az elmúlt évtizedek hitét és csalódásait, erkölcsét, eszményeit. Újabb verseiben ezért találkozunk annyszor az évszázad nagy megrendüléseinek és nagy felismeréseinek summázatával. Egyik hatalmas verse, a *Nyílt szó, földetlen arc* ezért válik a forradalmár mai eszmevilágának mintegy a foglalatává: „Kinőttük a mások bűnét s a magunkét, kihevertük az isten-nélküli mítoszt, / nem megváltani, nem megalázni — megérteni, megtartani kívánjuk a világot. / A forradalom vagyunk és Európa vagyunk, / s a forradalom: a rend, a forradalom: a világosság, a forradalom: a szellem / és Európa: a rend, Európa: a világosság, Európa: a szellem” — írja összefoglalva egy korszak tanulságait, s megfogalmazva egy következő korszak reményeit.

A történelemmel való közvetlen kapcsolat és az eszmények összefoglalásának igénye határozzák meg Benjámint költészetének poétikai karakterét. Benjámint azok közé tartozik, akik a magyar líra realista hagyományába illeszkednek, akik nem a nyelv és a formák megújítása révén, hanem a nyelvi közegen átsugárzó belső tűz, meggyőződés és szenvedély erejével valósítanak meg esztétikai értékeket. Amikor „tartalom” és „forma” kölcsönösségét, dialektikus egységét hirdetjük, arra gondolunk, hogy az őszinte átélés, a költői indulat, a felismert igazság belső ereje valamilyen módon formaképző energiává válik, a verset esztétikailag is magasba emeli. Benjámint költészetében éppen erre az esztétikai jelenségre figyelhetünk. Ezeknek a verseknek a költője nem kápráztat el meghökkenítő metaforákkal, szerkezeti vagy költői leleményekkel, sőt műve inkább képekben szegény, nemigen haladja meg a klasszikusok eljárásait. A megtalált igazság, a fogalmazás őszinteségének szenvedélye mégis esztétikai rangot ad költői műveinek: a

szavak és a fordulatok nem pusztán köznap, lexikai jelentésükben szerepelnek nála, hanem azzal a jelentéstöbblettel, amelyet az átélés és az indulat hozzájuk ad. Talán nem tévedünk, ha azt mondjuk, hogy éppen ez a „többlet” sugározza Benjámint verseinek evokatív tartalmát, költészetét.

Az evokációnak eme természete azt jelenti, hogy Benjámint legjobb versei abból az ihletkörből valók, amelyet vallomások lírának nevezhetünk. A felismerések, rádöbbenések, belső drámák megfogalmazása ennek a költészetnek a legfőbb ereje. Különös ez egy hivatottan „realista”, a külső világra figyelő költő esetében, de így van; egyszersmind arra figyelmeztet, hogy a történelem változó valóságának versei emelése is csak a költői személyiségen keresztül valósítható meg. Benjámint költésze tehát vallomások jellegű. Ez a természet azonban átalakulóban van: az összegezés igénye mintha új karakterrel ruházná fel Benjámint László költészetét. A vallomások és belső drámák után — talán a bekövetkezett egyensúlyi állapot következményeként — csendesebb tünődésre, az eszmények és törvények teljesebb megfogalmazásának igényére figyelhetünk. Ha a korábbi versek drámaiak voltak, az újak inkább filozofikusak, kevésbé kötődnek a költői egyéniség belső mozgásához, tágasabbak, egy életrend áttekintő felmérését, eszmei láthatárának tárgyiasabb ábrázolását nyújtják. Mintha a költői eszközök — a nagyobb ívű szerkezet, a törvénykönyvek pontosságára törekvő fogalmazás — is arról árulkodnának, amiről a versekben tetten látható szemlélet és magatartás: belső biztonságról, egyensúlyról, s arról az igényességről, amely a szocializmus eszmei panorámájának megfogalmazását kíséri meg.

POMOGÁTS BÉLA